

Bij de preek 'ontwortelden of voortvluchtigen'

Als we tegenwoordig praten over 'ontwortelden of voortvluchtigen', denken we waarschijnlijk aan expats of vluchtelingen, die om wat voor reden dan ook niet zijn gebleven 'waar ze thuishoren'. In rechts-nationalistische kringen worden zulke 'nergens-mensen' doorgaans als een probleem of zelfs hét probleem van deze tijd ervaren, denk bijvoorbeeld aan de xenofobe geluiden uit Polen en Hongarije. Zulke geluiden klonken zoals bekend ook in de jaren dertig: de tijd dat Heiko Miskotte (mijn grootvader aan moeders kant) deze preek uitsprak in de Haarlemse Bavo. Vlak over de grens, in Hitler-Duitsland, maar ook onder conservatieve Franse katholieken, heerste destijds het idee dat mensen zich sterker moeten verbinden met de natie, volk, eigen ras en 'bloed en bodem'. De stedeling en de 'decadente' kosmopoliet (met 'de jood' als uithangbord) hadden ons van iets essentieels beroofd. Met zulke sentimenten gaat Heiko Miskotte hier de strijd aan. Gewaagd is in deze context zijn keuze voor Spreuken 27: 8: 'Gelijk een vogel omdooft uit zijn nest, alzoo is de man, die omdooft van zijn plaats.'

Ligt in deze spreuk kritiek besloten op 'het dolen', het van plaats tot plaats trekken? Zeker niet, betoogt Miskotte. Het 'omdolen' in de Bijbel heeft niets te maken met het wegvluchten van erf of *Heimat*, het gaat om de vlucht uit ons geestelijk thuis, dat wil zeggen, zo zal Miskotte betogen, van de kerk. Want in zijn ogen zet alleen God de mens 'op zijn plaats'. Welke God? De christelijke, want alleen die God laat de mens zien dat die is geschapen naar Gods beeld en gelijkenis. God kent de mens als een Vader – dat alleen is ons 'thuis'.

De formulering 'op je plaats zetten' klinkt als een terechtwijzing: denk jezelf niet groter dan je bent, denk niet dat je kunt 'wegvluchten' uit het nest van de kerk. Toch begint Miskotte zijn betoog met een onschuldig en herkenbaar beeld. Zoals jongeren (meestal tijdelijk) genoeg krijgen van hun ouderlijk huis, zo krijgen christenen genoeg van God. 'Het ging ons bij Hem vervelen.' Problematisch wordt het pas als ze zó genoeg krijgen van het 'omdolen' dat ze hun thuis buiten de kerk proberen te vinden, bijvoorbeeld bij "de Partij die zich met niets ontziende brutaliteit opwerpt tot het één-en al" (te denken valt aan Hitler, maar evengoed aan Stalin). Of anders wel bij een comfortabel leventje waaruit God geheel verdwenen is. De toren van Babel heeft de gedaante gekregen van de wolkenkrabber (typisch een jaren-dertig-noviteit), die Miskotte betitelt als "het huis van de totaalstaat, waar duizenden lieden verblijf houden zonder aangezicht." De moderne mens bouwt zich met andere woorden een dak boven het hoofd tegen 'de willekeur van God', die volgens Miskotte als een bliksem je leven kan binnenslaan, om je 'op je plek te zetten'.

Maar waarom zóu je eigenlijk terugkeren naar 'het nest' van de kerk? Dat mag zich dan boven de grond bevinden, maar koud en onbeschermt is het er wel. Hier zit Miskotte met een probleem. Zelfs het 'moederlijke' van de kerk kan hij niet benadrukken, dan komt hij meteen in het vaarwater van de nationalist, die Moeder Natuur gebruiken als 'gewijd redmiddel tegen de decadentie'. Er is een ander beeld voor de kerk nodig, iets waarnaar je wel móet terugkeren, of je zin hebt of niet. En dan komt Miskotte op de proppen met de Ark van Noach. Een mooie vondst, alleen al omdat die de tegenstelling tussen kerkelijke en 'tijdelijke' aardse machten versterkt. "De kerk heeft gelijk een vogelnest en gelijk de ark geen fundament diep in de aarde, maar daarom juist blijft zij drijven in de wereldnood." Maar ook omdat de Ark zijn preek iets dringends, om niet te zeggen iets dreigends geeft. Terugvliegen naar een nest dat je bent ontgroeid, dat klinkt niet als iets dat per se moet gebeuren. Maar die éne Ark van Noach, daar móet je binnen zien te gaan om niet verzwolgen te worden door de zondvloed. "Komt nu, want alle dingen zijn gereed. Wendt u, keert tot de ark." "En de Héere zelf sloot achter hen toe."

Misschien lijkt het beeld van de Ark achteraf gezien goed getroffen, gezien de barbaarse vloedgolf waarin ook Nederland niet veel later meegesleurd zou worden. Maar juist met het oog daarop stoort de vergelijking met Noachs ark. Dacht Miskotte echt dat de ark van de kerk als enige zou overleven en vooral: verdienen te overleven? Er zijn nogal wat passages die dat suggereren, zoals "Wat autoriteit is, dat weet alleen de kerk." En: "wáár is een fundament te vinden voor de waardij van de méns, dan dáárin dat hij geschapen is naar Gods beeld en gelijkenis?" Waren er niet ook Kantianen, joden, liberalen en humanisten die de waarde en waardigheid van de mens probeerden te beschermen tegen haar aanstaande, *rücksichtlose* vernietiging? Waarom zou daar geen gezag van uitgaan?

Misschien valt deze bijna een eeuw oude preek ook anders te lezen, maar wat mij betreft getuigt het beeld van die éne ark, dobberend in een zee van onverschilligheid, toch ook van hoogmoed. Als mijn grootvader nóg iets beter had opgelet, had hij gezien dat er nog wel meer bootjes over dat troosteloze water rondvaren.

Leonie Breebaart